

SUMMARY

CULTURAL-EDUCATIONAL AND YOUTH-SPORT SOCIETIES AND ORGANIZATIONS OF WESTERN UKRAINE (20-30th OF XX CENTURY)

T. Panfilova (Lviv)

The stages of renovation and development of activities of the cultural-educational and youth-sport societies and organizations are analyzed in the article, as well as their role to increase cultural-educational level of Ukrainian population in the region, especially peasants. Special attention is given to activity of societies «Prosvita», «Ridna shkola» and youth organizations.

Key words: «Prosvita», «Ridna shkola», assimilation, polonization, «Plast», «Sich», «Lug».

УДК 94 (477) «1928/1932»

ВИСЕЛЕННЯ НЕПМАНІВ УКРАЇНИ ТА РЕНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ ЇХНЬОГО ЖИТЛА (КІНЕЦЬ 1920-х – ПОЧАТОК 1930-х РОКІВ)

Щербина І. В. (Харків)

У статті проаналізовано один із напрямків репресивних дій радянських державних органів стосовно приватних підприємців в Україні в період «великого перелому». Вилучення житла та виселення колишніх непманів та членів їхніх сімей розглядається як один із засобів остаточної ліквідації приватного сектору в економіці країни. За рахунок цих дій партійні та державні органи намагалися частково зменшити гостроту житлової кризи в країні та посилити класове протистояння в суспільстві, перенаправляючи в такий спосіб енергію масового соціального невдоволення умовами життя на приватних підприємців.

Ключові слова: нова буржуазія, ренаціоналізація житла, ліквідація приватного сектора, соціальна дискримінація.

Кожен новий етап розвитку суспільства дає історичній науці можливість знову перевірити минуле сучасним, за допомогою ретроспективного аналізу побачити ті деталі, риси і закономірності, які раніше були поза увагою дослідників або трактувалися однобічно. Подібний підхід до вивчення минулого не тільки забезпечує безперервність історичного процесу, а й надає сучасному суспільству змогу зробити висновки з успіхів і невдач пройденого шляху, об'єктивніше оцінити власні сили та можливості.

Сказане цілком справедливо для нинішнього етапу розвитку українського суспільства, що характеризується складними перехідними процесами, напруженим пошуком оптимальної системи соціально-економічної, політичної, соціокультурної організації, здатної модернізувати країну відповідно до вимог нового постіндустріального розвитку.

В даному контексті важливим, на наш погляд, є аналіз ролі держави в соціально-економічному розвитку країни, особливо на перехідних етапах. При цьому слід розглядати як позитивний, так і негативний досвід вирішення значущих для суспільства проблем. З огляду на це аналіз процесу руйнації непу дозволить показати, яку деструктивну роль може відігравати держава, якщо втручання в економіку

набуває масованого характеру. В соціальному плані ліквідація приватнопідприємницького сектору в економіці супроводжувалася як експропріацією засобів виробництва, так і позбавленням підприємців та членів їхніх сімей житла, що ставило їх на межу фізичного виживання.

Проблеми нової економічної політики знайшли досить широке висвітлення в публікаціях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників [3]. У той же час значну кількість питань ученими-істориками ще розглянуто недостатньо або лише поставлено. Так, об'єктивного та більш змістовного аналізу потребують процеси експропріації нової буржуазії наприкінці 1920-х - початку 1930-х рр. та соціальні наслідки репресивних дій державних органів стосовно приватних підприємців та членів їхніх родин. Спеціального дослідження потребує державна політика соціальної дискримінації щодо колишніх підприємців в умовах «великого перелому».

Одним із напрямів державної політики експропріації нової буржуазії було виселення непманів та всіх «нетрудових елементів» із муніципальних будинків, що експлуатувалися житловою кооперацією. Гостра житлова криза в містах, що суттєво посилилася внаслідок

припливу робочої сили із села вже в перші роки індустріалізації, спонукала радянське керівництво спробувати радикально вирішити цю проблему як за рахунок вітчизняного приватного, так і за кошти іноземного капіталу шляхом залучення його до житлової сфери. Щоб заохотити вітчизняних непманів інвестувати накопичені кошти в житлове будівництво, уряд СРСР (а невдовзі і уряд УСРР) 4 січня 1928 р. видав постанову про примусове виселення з націоналізованих радянською владою будинків (муніципалізованих та кооперативних) усіх осіб, які отримували річний прибуток понад 3 тис. крб. з «нетрудових джерел» [14, с. 702]. Експерти з НКВС УСРР підраховали, що у найбільших містах республіки примусовому виселенню підлягають: у Харкові – понад 4 тис. сімей непманів та інших нетрудящих, у Києві – понад 5, 1 тис. та щонайменше кілька тисяч в Одесі. Це, на думку керівництва НКВС УСРР, дало б можливість змусити приватний капітал, вітчизняний та іноземний, вкладати кошти у будівництво нового житла [6, арк. 29 зв., 30, 31 зв.]. У тодішній столиці УСРР Харкові процес виселення непманів із муніципального житлового комплексу розпочався вже навесні 1928 р. (в інших містах України він розпочався дещо пізніше). Тут уже до осені 1928 р. було виселено понад 1 тис. непманів, що разом із сім'ями становило понад 4 тис. осіб [6, арк. 31 зв.]. У наступному 1929 р. процес примусового виселення посилювався. За даними Харківської міськради, лише за липень-серпень 1929 р. непманів було виселено з 687 кімнат, які потім були заселені сім'ями робітників [5, арк. 82]. Улітку 1929 р. Харківський окрвиконком ухвалює постанову про виселення непманських елементів із муніципальних будинків, що були розташовані в райцентрах округу – Зміїві, Чугуєві, Вовчанську, Валках, Мерефі, Лозовій, Ахтирці та інших населених пунктах [6, арк. 29а-29]. Внаслідок цього на початку грудня 1929 р. у непманів як у нетрудового елемента було відібрано ще 385 кімнат [6, арк. 29].

Дещо пізніше розпочалося виселення непманів та «нетрудових елементів» із націоналізованих будинків і в інших містах України. Причому в деяких випадках рішення про виселення приймали не органи влади, а збори робітників підприємств. Наприклад, у Донбасі навесні 1929 р. робітники Сорокінської копальні на своїх зборах ухвалили рішення виселити з цього населеного пункту всіх приватних шинкарів [15, 1929. – 22 березня]. 6 лютого 1930 р. президія Херсонської міськради постановила: «Запропонувати міськкомунвідділу спільно з адміністративним відділом... негайно виселити всю нетрудову людність з муніципалізованих будинків та будинків, що належать кооперативно-громадським організа-

ціям» [9, арк. 13]. 28 лютого 1930 р. президія Зінов'євської міськради дала вказівку окржитлоспілці «у триденний термін виселити наявний нетрудовий елемент... з житлокооперативних будинків» [5, арк. 242]. У той же день президія Дніпропетровської міськради звернулася до окружного суду з проханням «...вжити всіх заходів щодо посилення темпів розгляду народними судами позовів про виселення позбавленців...» [5, арк. 260]. 16 березня 1930 р. президія Маріупольської міськради дала директивну вказівку окружній житлоспілці «...протягом тижня всі справи з виселення нетрудового елемента передати до суду...» [5, арк. 274]. Аналогічні рішення тоді ухвалили і інші міськради УСРР. При цьому мало хто з депутатів задумався про долю виселених непманів та їхніх родин за умов гострої житлової кризи. Це був свого роду «класовий гуманізм» пролетарської держави. Проведення закону про виселення непманських «нетрудових елементів» із муніципальних будинків дало поштовх до того, що непмани намагалися в будь-який спосіб влаштуватися на роботу або на службу, перейти на фіктивне утримання трудящих, вступити у кооперативні об'єднання, дістати документи, які би «пом'якшували» їхні колишні «нетрудові заняття» та соціальний стан [1, 1930. – № 5. – С. 23]. Але зробити це в тих умовах було непросто (слід зазначити, що на початку 1930 р. президія ВУЦВК доповнила статут про житлову кооперацію пунктом, що забороняв їй здавати помешкання особам «нетрудових категорій», які мешкали в житлових кооперативах і підлягали виселенню) [13, 1930. – 3 січня].

Цікаво відмітити, що радянська історіографія стверджувала, ніби виселенню підлягали головним чином торговці, лихварі й тому подібні «елементи», а власники та орендатори промислових підприємств, власники будівельних контор зберігали право на проживання в усупільнених будинках; не виселялися також ті колишні торговці, які перейшли на становище робітників і службовців; у жодному разі не підлягали виселенню трудящі кустарі та ремісники [Див.: 12, с. 99]. Але, на жаль, реальність була зовсім іншою.

Від примусового виселення непманів не рятували навіть колишні заслуги (якщо такі мали місце в минулому) підприємців перед радянською владою. Показовим у цьому відношенні є такий випадок. З власної квартири, в якій мешкав багато років, був виселений великий харківський підприємець, фундатор та акціонер кількох акціонерних товариств А. Крон. Останній за часів денікінщини сприяв роботі підпільного революційного комітету в Харкові, ризикуючи власним життям [6, арк. 79 зв.]. Були поодинокі випадки, коли разом із непманами та їхніми сім'ями за рішенням судів виселяли без

розбору «геть усіх мешканців, хоча вони і не належали до нетрудаючих прошарків з муніципальних квартир та будинків» [6, арк. 79 зв.]. При виселенні непманів місцева влада часто допускалася свавілля та беззаконня. Всупереч чинному законодавству з будинків примусово виселяли крамарів, рівень прибутку яких становив менше встановлених законом 3000 крб. на рік [6, арк. 78]. Типовими у цьому відношенні були дії Запорізької місцевої ради, що 18 серпня 1928 р. прийняла рішення про негайне виселення всіх осіб «нетрудового елементу» з квартир, де вони мешкали. Намагаючись захистити таких підприємців, ринковий комітет міста звернувся з клопотанням не виселяти з квартир тих торговців, річний прибуток яких менший від 3000 крб. «Усі особи, яким окрфінвідділ установив прибуток до 3000 крб., – ішлося у клопотанні, – є у повному сенсі жебраками, що мають краму на суму... не більше 100-150 крб., заробляють виключно на жебрацьке існування...» [4, арк. 1]. Однак на подібні обставини органи місцевої влади здебільшого не звертали жодної уваги.

Але навіть у тих випадках, коли непманам усе ж вдавалося відстоювати в судовому порядку свої права (що було зрідка), місцеві ради дуже мляво та неохоче виконували судові присуди. Показовим є випадок з громадянином Шварцем – непманом, який був «неправильно» виселений із власної квартири восени 1928 р. за рішенням Харківської міськради. Щоб поновити свої порушені права, Шварцу неодноразово довелося звертатися в судові інстанції, а також до прокуратури. При цьому президія окрвиконкому двічі своїм розпорядженням скасовувала рішення суду! І лише після протесту Генерального прокурора та наркома юстиції УСРР окрвиконком скасував рішення міськради про виселення Шварца. Але через півроку, у травні 1929 р., Харківська міськрада звернулася до окрвиконкому з таємним листом, в якому знову наполягала на виселенні Шварца [6, арк. 230, 260].

Суди надзвичайно легковажно ставилися до проблеми виселення і позбавлення житла колишніх непманів, які займалися підприємництвом лише на початку непу або ж у середині 1920-х рр. і вже давно покинули свою підприємницьку справу. Багато з виселених із муніципальних будинків колишніх непманів були вже літніми людьми (ім нерідко було за 60, а то й 75 років), серед них було чимало хворих або слабких здоров'ям. Але ці обставини не надто турбували судові інстанції, а також органи влади [7, арк. 41 зв., 42, 42 зв.].

Виселення з муніципалізованих будинків не обійшло й іноземних громадян – комерсантів, підприємців, концесіонерів і особливо «східних купців» (за тодішньою термінологією так

називали комерсантів із Персії, Туреччини та інших країн Сходу) [6, арк. 2]. Оскільки виселення іноземних громадян, які мешкали в муніципальних будинках, швидко набуло масового та повсюдного характеру й почало загрожувати масовим виїздом іноземних підприємців та спеціалістів з УСРР (та СРСР), з метою недопущення цього процесу у квітні 1929 р. РНК СРСР звернулася до урядів союзних республік (зокрема до уряду України) зі спеціальним роз'яснювальним листом. У ньому пропонувалося, щоб РНК УСРР у таємному порядку дала місцевим радам спеціальну директиву про застосування до іноземних громадян положень закону СРСР «Про житлову політику» від 4 січня 1928 р. [6, арк. 11; 8, арк. 42]. Уряд СРСР був змушений визнати, що масовий виїзд іноземців із країни не був метою радянського керівництва. Усі виселення іноземців із будинків, що належали державі, могли відбуватися відтепер лише зі спеціального дозволу наркомату іноземних справ СРСР [9, арк. 42]. Проте через півроку, у жовтні 1929 р., НКВС УСРР був змушений ще раз суворо попередити місцеві ради та виконкоми, яким належало «припинити до окремого розпорядження проведення справ про виселення» проти іноземних концесіонерів, торговців, консультантів тощо, а також не виселяти зазначених чужоземців [тобто підприємців], якщо вже відбулися присуди по таких справах [9, арк. 2]. Природно, що подібні дії з боку органів місцевої влади (разом з дією інших несприятливих чинників) лише прискорювали відтік іноземних підприємців за кордон, а також процес ліквідації підприємництва.

Одночасно з виселенням непманів із муніципалізованого та кооперативного житлового фонду органи державної влади розпочали кампанію з вилучення у приватних підприємців належних їм (на правах приватної власності) будинків і квартир з подальшою передачею останніх у власність держави. Політика ренаціоналізації (тобто повторної націоналізації) приватної житлової власності була виразно спрямована на експропріацію (у той чи інший спосіб) нерухомого майна нової буржуазії.

Вже влітку 1928 р. Харківською міською радою були повторно націоналізовані десятки будинків, власниками яких були непмани [6, арк. 51-62]. У наступному 1929 р. кампанію з вилучення з власності «нетрудового елементу» домоволодінь було продовжено. У серпні 1929 р. органи комунального господарства УСРР дістали право порушувати справи про анулювання актів про денационалізацію домоволодінь, що були укладені при передачі будинків у приватну власність. Минуло небагато часу, і вже на

початку вересня 1929 р. НКВС УСРР у листі до всіх окрвиконкомів республіки був змушений визнати, що «на місцях спостерігається тенденція до масової ренаціоналізації будинків непманів та інших нетрудащих». НКВС констатував, що «часто-густо справи про це (тобто ренаціоналізацію) порушуються без достатніх для цього підстав». Власне, керівництво НКВС УСРР більше турбувала не масова ренаціоналізація приватного житлового фонду, а лише дотримання органами комунального господарства необхідних формальних підстав для відбирання у непманів їхніх домоволодінь [9, арк. 48; 5, арк. 12].

У Харкові органи комунального господарства лише за період з 25 січня до 12 березня 1930 р. ренаціоналізували 175 приватних домоволодінь. Понад 60% цих домоволодінь мали до 10 кімнат. При цьому 85% будинків, що їх було відібрано у власників, були денационалізовані у 1922-1923 рр. Загальна вартість ренаціоналізованого житлового фонду становила 700 тис. крб. Цікаво відмітити ще й той факт, що у 25% справ про відбирання домоволодінь їхні власники самі відмовлялися від належних їм будинків [6, арк. 79, 79 зв., 81].

Слід зазначити, що взимку 1930 р. багато міських рад УСРР прийняли рішення (з подальшою їх реалізацією) про вилучення в колишніх підприємців домоволодінь. Час для проведення масового вилучення приватного житлового фонду непманів та інших нетрудащих був обраний вдало, коли основну увагу суспільства було прикуто до подій на селі, де в цей період повним ходом здійснювалася суцільна колективізація. Експропріація нерухомого майна непманів у містах наче доповнювала процес «ліквідації куркульства як класу» на селі. Так, ще 10 лютого 1930 р. президія Дніпропетровської міськради ухвалила рішення, в якому міському комунгоспу доручалося «розпочати підготовчу роботу до виявлення тих денационалізованих будинків, що... належать нетрудовим елементам, а також інших будинків, що є цінні або потрібні для держави з тим, щоб негайно розпочати вилучення будинків з приватної власності» [5, арк. 191 зв.]. Через місяць президія Маріупольської міськради прийняла рішення «запропонувати міськгоспу терміново зайнятись питанням перегляду денационалізованих домобудівель з метою відбирання їх у приватних власників, одночасно запросивши прокуратуру зі свого боку сприяти в напрямку скорішого розв'язання справ про такі будинки в судових органах» [5, арк. 274]. Президія Херсонської міськради ще на початку лютого 1930 р. ухвалила: «визнати за необхідне відібрати на користь держави денационалізовані будинки, що мають оцінку в 10 тис. крб. і вище...». До ухвали

додавався список із 47 приватних великих домовласників міста – приватних торговців, промисловців, посередників-комерсантів Лінде, Куліка, Слісаренка, Дубрового, Жована та інших [9, арк. 13-14]. Цікаво відмітити, що міськрада ухвалила «для прискорення розв'язання цього питання [тобто ренаціоналізації] в центрі командирувати голову окружного суду» [9, арк. 14]. Для кращої «підстраховки» у розв'язанні цього питання Херсонська міськрада 15 лютого 1930 р. звернулася з доповідною запискою до ВУЦВК. У записці керівництво міськради просить дозволити «в терміновому порядку відібрати на користь держави денационалізовані в свій час будинки з оцінкою в 10 тис. крб. і вище, в яких у сучасний момент мешкає нетрудовий елемент». «Лише цей захід, – мотивувала своє рішення президія міськради, – дасть можливість хоч до деякої міри послабити критичний стан, у якому перебуває житловий фонд нашого міста» [9, арк. 11].

Одночасно Херсонська міськрада, не очікуючи формального ухвалення ВУЦВК свого рішення, почала негайно проводити його в життя. Упродовж кількох днів лютого 1930 р. Херсонський окружний суд, виконуючи постанову міськради, ухвалив рішення про відбирання в усіх великих домовласників Херсона домоволодінь та передав останні у власність міськкомгоспу. При цьому суд пред'явив непманам стандартне звинувачення або «у недбайливому ставленні» до будинку, або в його «хижацькій експлуатації» [8, арк. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8-20]. Окрім того, з непманів було стягнуто судові мито в розмірі 6% від вартості відібраного будинку [8, арк. 1-20].

Херсонська міськрада, не зупиняючись на досягнутому, в середині лютого 1930 р. прийняла нове рішення: за безгосподарське ставлення домовласників до денационалізованих будинків порушити перед судом справи про анулювання одразу 475 актів про денационалізацію з відповідною передачею будинків державі [13, 1930. – 16 лютого]. Це рішення боляче вдарило вже не лише по непманах, але й по інших категоріях домовласників міста. У той же час Одеською міською радою в непманів було вилучено та передано у власність держави понад 100 великих будинків, що нібито були «неправильно» денационалізовані, а також понад півсотні дачних будинків [11, с. 30; 2, с. 371].

У Слов'янську рішенням міськради восени 1930 р. було ренаціоналізовано одночасно понад 100 домоволодінь, що належали колишнім торговцям та іншим «нетрудовим елементам» [17, арк. 2; 2, с. 371-372]. Від конфіскації будинків не рятувала навіть та обставина, що діти їхніх власників користувалися на той час виборчими правами і навіть служили у Червоній Армії та в радянських установах [17, арк. 3, 5, 6].

У цій ситуації ВУЦВК був змушений вимагати від керівництва міськради додаткових відомостей про господарів будинків та їхні сім'ї [17, арк. 17].

Вахханалія ренаціоналізації домоволодінь непманів не вшухала впродовж 1930-1931 рр. Судові органи фактично перетворилися на слухняне знаряддя місцевої виконавчої влади і лише формально юридично формулювали рішення міських рад і виконкомів про відбирання будинків у непманів та інших «нетрудових елементів».

Верховний суд республіки затвердив трохи більше половини всіх судових ухвал про ренаціоналізацію будинків непманів, звернувши увагу на наявну штучність підстав для відбирання будинків [17, арк. 15; 2, с. 372].

Одночасно з вилученням будинків непманів уряд УСРР видав постанови, що істотно обмежували права приватних власників вільно продавати свої домоволодіння. Так, місцеві органи влади дістали право самостійно призначати ціну домобудівлі в тих випадках, коли вбачали в діях її власника спекулятивні наміри (!) при укладанні угод з купівлі або продажу будинку. Органам державного нотаріату заборонялося засвідчувати подібні угоди приватників [10, 1931. – № 24. – Ст. 185].

Масові вилучення домоволодінь не обминули також і іноземних громадян – торговців, комерсантів, консультантів, які володіли будинками на правах приватної власності [18, арк. 2]. У своєму таємному обіжнику (серпень 1930 р.) до всіх окривкомів УСРР керівництво НКВС УСРР змушене було визнати, що «за останній час до органів НКВС надходить багато заяв від чужоземних громадян про неправильне відбирання у них належних їм будинків, при цьому вбачаються випадки дійсно неправильного відбирання таких». НКВС роз'яснював місцевим органам влади, що «будинки можна відбирати від чужоземних громадян, лише коли судам буде доведено, що даний будинок денационалізовано

тільки внаслідок злочину, в якому брав участь чужоземний громадянин, що одержав будинок за денационалізацією». Але й у цьому разі іноземцю повинні були повертатися кошти, вкладені ним у домоволодіння після проведення денационалізації (витрати, ремонт тощо) [6, арк. 117]. Цей документ певною мірою сприяв упорядкуванню та пом'якшенню процесу вилучення будинків у іноземних громадян, хоча й не спинив його.

Вилучення домоволодінь у нові буржуазії та виселення її представників із націоналізованих будинків швидко призвело до відчутного скорочення приватного житлового фонду, що належав «нетрудовому» населенню України. За офіційними даними державної статистики УСРР, за час з 1928 по 1930 рр. включно він скоротився аж на 41% [14, с. 64]. Слід також зазначити, що мешканці тих будинків, якими ще володіли непмани, зазнавали різних дискримінаційних утисків від комунальних служб. Наприклад, у разі дефіциту електроенергії, будинки і квартири непманів відключалися від енергопостачання в першу чергу [Див.: 13, 1930. – 8 лютого].

Як видно з наведеного матеріалу, процес конфіскації (експропріації) грошових капіталів, майна та житлового фонду, що належав представникам нової буржуазії в умовах остаточної ліквідації підприємницького сектора – одна з печальних і трагічних сторінок історії України кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Проводячи політику ренаціоналізації житла, що належало «нетрудовому елементу», та виселяючи останній із націоналізованого житлового фонду, радянська держава в такий спосіб намагалася, по-перше, вирішити або, принаймні, пом'якшити за рахунок непманів гостру житлову кризу в країні. По-друге, влада намагалася зіграти на популістських настроях пролетарських та напівпролетарських верств населення, щоб посилити соціально-класову ворожнечу в суспільстві, акумулюючи в такий спосіб енергію масового соціального невдоволення умовами життя.

1. Вишняков А. Классовая целесообразность и буква закона. (О практике выселения нетрудового элемента из муниципализированного фонда) / А. Вишняков // Советская юстиция. – 1930. – № 5. – С. 22-25.
2. Волосник Ю. П. Зародження нової буржуазії та розвиток приватнопідприємницької діяльності в Україні в 1920-ті - на початку 1930-х рр. // Дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / Ю. П. Волосник – Харків, 2004. – 658 с.
3. Волосник Ю. П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку в роки НЕПу / Ю. П. Волосник. – Харків: НМЦ «СД», 2002. – 384 с.; Калініченко В. В. Селянське господарство України в період непу: Історико-економічне дослідження / В. В. Калініченко. – Харків: Основа, 1997. – 400 с.; Кульчицький С. В. Нова економічна політика: уроки для сьогодення / С. В. Кульчицький // Маршрутами історії. – К.: Політвидав України, 1990. – С. 135-173; Пиріг О. А. НЕП: більшовицька політика індустріалізації / О. А. Пиріг. – К.: Київський нац. торг-екон. ун-т, 2001. – 273 с.; Сушко О. О. Непмани: соціально-історичний тип приватних підприємств в УСРР (1921-1929) / О. О. Сушко. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 96 с.; Орлов И. Б. «Ряженые капиталисты» на нэповском празднике жизни / И. Б. Орлов, С. А. Пахомов. –

- М.: Собрание, 2007. – 159 с.; У Эньюань. Нэпманы, их характеристика и роль / Эньюань У // Отечественная история. – 2001. – № 5. – С. 78-87.
4. Державний архів Запорозької області. – Ф. Р-664 (Запорізька окружна РСІ).
  5. Державний архів Харківської області. – Ф. Р-408 (Харківська міськрада).
  6. Державний архів Харківської області. – Ф. Р-845 (Харківський окрвиконком).
  7. Державний архів Харківської області. – Ф. Р-871 (Харківський окружний суд).
  8. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-1089 (Херсонська окружна прокуратура).
  9. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-2 (Херсонський окрвиконком).
  10. Збірник законів УСРР. – 1931. – № 24.
  11. Матеріали до звіту Одеської ради робітничих, селянських, червоноармійських і червонофлотських депутатів Х-го скликання. Січень 1929 - січень 1931 рр. – Одеса, б. р.
  12. Морозов Л. Ф. Решающий этап борьбы с нэпманской буржуазией. (Из истории ликвидации капиталистических элементов города. 1926-1929 гг.) / Л. Ф. Морозов. – М.: Изд-во ВПШ и АОН при ЦК КПСС, 1960. – 103 с.
  13. Наддніпрянська правда: Орган Херсонського окркомітету КП(б)У, окрвиконкому та окрпрофради. – Херсон, 1930-1932.
  14. Основные итоги правительства УССР за 1929 и 1930 годы: К районным съездам Советов 1931 года. – Харьков: Изд-во секретариата ВУЦВК и СНК УССР, 1931. – 112 с.
  15. Правда: Орган ЦК и Моск. ком-та ВКП(б). – М., 1928-1932.
  16. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: В 15 т. – Т. 1: 1921-1928. – М.: Политиздат, 1967. – 783 с.
  17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1. (Всеукраїнський центральний виконавчий комітет УСРР).
  18. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО України). – Ф. 1. (ЦК КП(б)У).

РЕЗЮМЕ

ВЫСЕЛЕНИЕ НЭПМАНОВ УКРАИНЫ И РЕНАЦИОНАЛИЗАЦИЯ СОВЕТСКИМ ГОСУДАРСТВОМ ИХ ЖИЛЬЯ (КОНЕЦ 1920-х - НАЧАЛО 1930-х ГОДОВ)

Щербина И. В. (Харьков)

В статье проанализировано одно из направлений репрессивных действий советских государственных органов по отношению к частным предпринимателям в Украине в период «великого перелома». Изъятие жилья и выселение бывших нэпманов и членов их семей рассматривается как один из способов окончательной ликвидации частного сектора в экономике страны. За счет этих действий партийные и государственные органы пытались хотя бы частично снизить остроту жилищного кризиса в стране, а также усилить классовое противостояние в обществе, перенаправляя таким образом энергию массового социального недовольства условиями жизни на частных предпринимателей.

Ключевые слова: новая буржуазия, ренационализация жилья, ликвидация частного сектора, социальная дискриминация.

SUMMARY

EVICTION AND HOUSING RENATIONALISATION OF THE NEP BOURGEOISIE IN UKRAINE BY THE SOVIET GOVERNMENT IN THE LATE 1920th - EARLY 1930th

I. Shcherbina (Kharkiv)

The article analyzes one of the directions of repressive actions by the Soviet state authorities towards private entrepreneurs in Ukraine during the «great turning point». Seizure of property and eviction of former Nepmen and their families is considered as one of the ways of the final elimination of the private sector in the economy. Through these actions the party and government bodies have tried to at least partially alleviate the housing crisis in the country, as well as to strengthen the class confrontation in society, thus redirecting the energy of mass social discontent living conditions for private entrepreneurs.

Keywords: new bourgeoisie, housing renationalization, liquidation of the private sector, social discrimination.